

Bodil Aspås Riise

Kvinner i arbeidsliv og økonomi på Røros

En komparativ studie av årene 1865 og 1910

Bacheloroppgave i Lektorutdanningen i historie

Veileder: Pål Thonstad Sandvik

Mai 2020

Bodil Aspås Riise

Kvinner i arbeidsliv og økonomi på Røros

En komparativ studie av årene 1865 og 1910

Bacheloroppgave i Lektorutdanningen i historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Mai 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Innhold

Innledning.....	2
Bakgrunn for valg av tema	2
Avgrensning av oppgaven.....	2
Problemstilling	3
Disposisjon for resten av oppgaven	3
Hoveddel	3
Kilder og metode.....	3
Å bruke folketellingene som kilde	4
Historiografi og litteraturoversikt	5
Bakgrunn.....	6
Generell utvikling i Norge.....	6
Røros.....	7
Kategorisering av sysselsetting.....	8
Befolkningen på Røros i 1865 og 1910	9
1865.....	10
1910.....	10
Sysselsetting hos kvinner på Røros i 1865 og 1910.....	10
Arbeid i eget hushold	10
Tjeneste hos andre	12
Husflid, håndverk og produksjon i liten skala	13
Arbeid utenfor egen og andres husholdning	15
Næringsvirksomhet innenfor handel, forretningsdrift og hotelldrift	17
Tabell over sysselsetting hos kvinner på Røros i 1865 og 1910.....	19
Geografiske forskjeller.....	19
Aursunden og Viken.....	19
Storgaten og Lillegaten	20
Oppsummering og avslutning	21
Kilder	25
Bøker, artikler, avhandlinger, nettsider.....	25
Statistikk.....	26
Bilder	26

Innledning

Bakgrunn for valg av tema

På grunn av de enorme valgmulighetene er det ikke enkelt å velge hva man skal skrive fordypningsoppgave i historie om. Dette kan definitivt sies å være et luksusproblem når man har flere felter man interesserer seg for. Til slutt falt mitt valg på lokalhistorie med kvinner i fokus. Selv kommer jeg fra Holtålen, nabokommunen til Røros, og gjennom oppvekst og skolegang har historier blitt fortalt om gruvesamfunnet på Røros og hvordan det på mange måter var og er unikt. Av historiene som ble fortalt ble jeg spesielt fasinert over å høre om kvinnene og deres liv. Johan Falkberget har for eksempel skrevet flere bøker med sterke kvinneskikkelser fra regionen. Nettopp på grunn av denne fasinasjonen falt valget altså på et kjønnsperspektiv. Etter samtaler med veileder økte interessen for tidsperioden etter 1850, og endringene som utvidet kvinners rettigheter og muligheter i arbeidsliv og økonomi.

Avgrensning av oppgaven

Opgaven vil ta utgangspunkt i to folketellinger fra Røros, folketellingen 1865 og folketellingen 1910. Ved å bruke folketellingene og sammenligne disse vil oppgaven forsøke å finne ut mer om kvinners rolle i arbeidsliv og økonomi på Røros. Beslutningen om å sammenligne de to årene 1865 og 1910 er gjort på bakgrunn av utviklingen som fant sted i denne perioden. Årene etter 1850 var en periode med store endringer i norsk samfunn, og dette hadde stor påvirkning også på kvinner.

Det var ikke bare det norske samfunnet som endret seg i denne perioden, statistikken og dermed folketellingene endret seg også. Etter 1866 økte fokuset på økonomi og arbeidsliv i folketellingene.¹ Hege Roll-Hansen beskrev endringen i statistikken som et skifte i fokus fra «(...)hvem du er til et som er vel så opptatt av hva du gjør(...)».² I kontrast til det økende fokuset på individer og økonomi i folketellinger sto familieprinsippet. Individfokuset tilsier at den enkelte var et økonomisk individ, mens familieprinsippet tilsier at man ble sett på som en del av familien. Familieprinsippet ble oftere anvendt på kvinner enn på menn, og resultatet er at menn i folketellingene oftere er økonomiske individer, mens kvinner er en del av familien.³

Siden fokuset i oppgaven ligger på kvinners rolle i arbeidsliv og økonomi og utviklingen som skjedde på dette feltet mellom årene 1865 og 1910 er det kvinnene i yrkesaktiv alder som undersøkes. Yrkesaktiv alder er i denne oppgaven definert til å være mellom 15 og 70 år. Det er ikke dermed sagt at alle kvinner begynte sitt arbeidsliv ved fylte 15 og avsluttet det ved fylte 70, men det er likevel det aldersspennet som i snitt passer best. 15 år var som regel konfirmasjonsalder, og konfirmasjonen ble regnet som overgangen til voksenlivet, noe som for mange også betydde starten på arbeidslivet. Det skal likevel sies at barn også kunne begynne å arbeide før konfirmasjon. Mange barn var med og hjalp foreldrene sine, og Eilert Sundt skrev om barna på Røros at de «(...) fra den tidligste Barndom maa hjelpe Far og Mor med hvad Kræfterne formaa, saavel i Gaards- som Husstellet».⁴ Noen begynte altså å arbeide før de ble 15, og det var heller ikke slik at alle kvinner sluttet å arbeide når de fylte 70. Trenden er allikevel at de aller fleste

¹ Gro Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi 1800-1900» i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Hagemann m.fl. (Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020), 244.

² Hege Roll-Hansen, «Arbeid og forsørgelse: en undersøkelse av kjønn, husarbeid og kategorisering i norske folketellinger mellom 1866 og 1940» (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2012), 2.

³ Ibid 2

⁴ Olav Kvikne m.fl., *Rørosboka: Røros bergstad, Røros landsogn, Brekken og Glåmos kommuner. 1: Natur, folk og næringsliv* (Trondheim: Rørosbokkomiteen: kommisjon hos Globus-forlaget, 1942), 200.

kvinner over 70 på Røros ble forsørget på andre måter enn å selv ha lønnet arbeid, både i 1865 og i 1910. Kvinnene over 70 på Røros var som regel enten i føderåd eller kår hos slektninger, noen enker hadde pensjon fra verket etter mannen sin eller fra riksforsikringen og noen ble understøttet av fattigvesenet.

På bakgrunn av dette er det altså kvinner mellom 15 og 70 som er gjenstand for oppgaven. Jeg har valgt å inkludere både ugifte kvinner, enker og gifte kvinner. I denne perioden var det riktignok hovedsakelig ugifte kvinner og til dels enker som tok del i arbeid utenfor hjemmet. Likevel er de gifte kvinnene inkludert i denne oppgaven, fordi man ved å utelukkende studere ugifte kvinner mister perspektivet på hvordan gifte kvinner og andre kvinner som hadde arbeid i hjemmet bidro til husholdets økonomi. Dessuten er det interessant å se hvordan kvinners deltakelse i arbeidsliv og økonomi som helhet utviklet seg i perioden.

Problemstilling

Den overordnede problemstillingen i oppgaven er som følger: basert på opplysninger fra folketellinger skal årene 1865 og 1910 sammenlignes for å se hvordan kvinners rolle i økonomi og arbeidsliv utviklet seg på Røros. I tillegg til folketellingene fra Røros i 1865 og 1910 skal også andre relevante kilder brukes der det er mulig, for å utdype funnene.

For å besvare den overordnede problemstillingen på best mulig måte har jeg i tillegg tre underordnede problemstillinger. Disse er som følger: hvordan endret fordelingen i ulike yrkessektorer seg mellom 1865 og 1910? Hvilken rolle spilte de særegne forholdene på Røros for utviklingen? Var det geografiske forskjeller innad i Røros?

Disposisjon for resten av oppgaven

Hoveddelen av oppgaven er delt inn i 7 delkapitler. Det første, kilder og metode, presenterer metodene som er brukt i oppgaven, og drøfter det å bruke folketellinger som kilde. Neste delkapittel er historiografi og litteraturoversikt, hvor litteraturen som er brukt i oppgaven presenteres kort og oppgaven plasseres i kontekst til tidligere forskning. Delkapittel tre gir en kort innføring i både den generelle utviklinga i Norge på feltet, og om Røros generelt. I kapittel fire presenteres kategoriene for sysselsetting som blir brukt i oppgaven. Det neste kapittelet presenterer tall over befolkningen på Røros fra folketellingene 1865 og 1910. De to siste kapitlene analyserer henholdsvis fordelingen og utviklingen på de ulike yrkessektorene og geografiske forskjeller innad i Røros. Til slutt vil funnene bli oppsummert i avslutningsdelen.

Hoveddel

Kilder og metode

Denne oppgaven tar som nevnt utgangspunkt i to folketellinger for Røros og sammenligner dem. Det brukes dermed en komparativ metode i oppgaven. Folketellinger er i utgangspunktet kvantitative kilder, fordi det er en samling av målbare opplysninger satt i system. Det er likevel ved nedskrivningen av det originale materialet foretatt vurderinger som kan sies å være kvalitative. Metoden i oppgaven er uansett både kvantitativ, fordi den baserer seg på kvantitative data, men også kvalitativ fordi opplysningene fra folketellingene blir analysert og supplert med andre kilder. I tillegg til folketellingene brukes også bygdebok fra Røros, artikler og andre bøker. I flere tilfeller trekkes enkeltpersoner fra folketellingene frem for å gi bedre innsikt. Ved å trekke fram enkeltpersoner ser man historien nedenfra, og dette gir et utvidet perspektiv.

Å bruke folketellingene som kilde

De to folketellingene som brukes i denne oppgaven er Folketelling 1865 for 1640P Røros prestegjeld og Folketelling 1910 for 1640 Røros herred. De to folketellingene dekker de samme geografiske områdene, med ett unntak. Områdene Elgåen og Galåen var en del av Røros prestegjeld i 1865, men ikke av Røros herred i 1910. På grunn av dette har jeg valgt å utelate Elgåen og Galåen også fra 1865-dataene for å få likest mulig sammenligningsgrunnlag. De øvrige områdene som er inkludert i begge folketellingene er Rugeldalen, Aursunden og Viken, Brekken, Hitterdalen og Feragen, Nyplassen, Djupsjølia, Hådalalen, Sundet, Håneset og sentrumsområdene på Røros som inkluderer Storgaten og Lillegaten, Flanderborg, Øra, Hagene, Bakkene og Hougene.

I oppgaven har jeg brukt de digitaliserte folketellingene på digitalarkivet.no, fordi det er tidsbesparende og fordi folketellingen fra 1910 ikke finnes i skannet versjon.

Folketellingene fra Røros i 1865 og 1910 er delt inn i geografiske tellingskretser, elleve i 1865 og tolv i 1910, men tellingskretsen Elgåen og Galåen vil som sagt utelates fra folketellinga 1865. I folketellingene finner man i tillegg til adresse opplysninger om navn, alder og fødselsdato, kjønn, familiestilling, sivilstand, yrke, fødested, samt opplysninger om husholdningen, for eksempel antall hjemmeboende barn.

I folketellingene fra 1800-tallet ble svært få gifte kvinner registrert som lønnede arbeidstakere. Dette skyldes en underregistrering av kvinners deltakelse i økonomi og produksjon. Kvinner ble ofte relativisert til sine ektemenn, noe som også er tydelig i folketellingene fra Røros. I 1865 ble mange gifte kvinner oppført kun som «hans kone», mens i 1910 ble mange oppført med mannens yrke, for eksempel gårdmannskone eller stigerhustru. Dette gjør det vanskelig å vite akkurat hva disse kvinnene hadde som sysselsetting. Denne problemstillingen vil behandles videre i oppgaven.

Som med alle typer kilder må det også tas forhåndsregler ved bruk av folketellinger som kilde. Det er viktig å forstå at statistikken som folketellingen presenterer ikke en objektiv fremstilling av data, men at de deler opp og klassifiserer befolkningen i sosiale kategorier.⁵ I tillegg til det politiske aspektet ved slik statistikk kan det også være andre feilkilder i materialet. Det er viktig å merke seg at det kan være gjort menneskelige feil i oppføringa av materialet, enten ved innsamling av data, ved transkriberingen eller digitaliseringsprosessen. Noen steder er det enkelt å se at det er gjort feil, for eksempel når personer er registrert med feil kjønn, eller at spedbarn har sivilstanden gift. Andre feil er nær umulig å oppdage, fordi det ikke er noe som tilsier at det er feil, for eksempel hvis noen står oppført med feil navn, yrke eller sivilstatus. Det må derfor tas høyde for at noen av opplysningene man kan lese ut fra folketellingene er feil, men man må likevel gå ut ifra at flertallet av opplysningene er gjengitt korrekt.

Fordi statistikkfaget var i endring i perioden er det er noen forskjeller mellom hvordan de to folketellingene i henholdsvis 1865 og 1910 er laget. I den originale folketellingen fra 1865 er det ikke noe skille mellom yrke og familiestilling, og dette fører til at mange bare står oppgitt med enten yrke eller familiestilling i den digitale versjonen. I folketellingen fra 1865 regnes heller ikke «Husligt arbeide» som en økonomisk kategori, noe det derimot gjør i folketellingen fra 1910.⁶ Dette gjør at det i 1910 er et tydeligere skille mellom de som arbeider og de som forsørges av andre, i motsetning til 1865, hvor dette glir over i hverandre.⁷ Hjemmeværende kvinners bidrag ble i 1865 riktignok til en viss

⁵ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 244

⁶ Ibid 244

⁷ Ibid 244

grad anerkjent som et bidrag til felles underhold, men dette kommer ikke tydelig fram i folketellingen.⁸ At folketellingene endret seg i perioden gjør at det er tidvis vanskelig å sammenligne tallene fra de to folketellingene.

På grunn av den familieorienterte organiseringen av folketellingene er mange gifte kvinner registrert som husmødre, selv om mange tok del i for eksempel jordbruk eller til og med hadde lønnet arbeid utenfor hjemmet.⁹ En annen feilkilde er at det som regel er kun hovedsysselsettingen som er oppført som yrke, selv om mange hadde mer enn en sysselsetting. I folketellingen fra 1910 er det noen eksempler på at kvinner står oppført med for eksempel både husstell og søm, men ikke i like stort omfang som det i realiteten var. Dette betyr at mange for eksempel kan stå oppført med hus- og kreaturstell som yrke, men i tillegg tok på seg syoppdrag uten at dette står oppført. Et eksempel er Petronille Borgos som i folketellingen fra 1910 står oppført som gårdbrukerkone, en tittel som i utgangspunktet ikke sier annet enn at hun er gift med en gårdbruker. Ifølge hennes datter hadde moren hovedansvaret for både hus- og fjøsstell, og i tillegg vevde hun stoff til kjoler og fikk litt betaling for det.¹⁰ Dette er et godt eksempel på hvordan mange kvinner, også gifte, hadde et aktivt yrkesliv i større grad enn det som er oppgitt i folketellingene, og dermed var deres økonomiske bidrag større enn det statistikken viser.

Historiografi og litteraturoversikt

I tillegg til folketellingene brukes det i oppgaven også annen litteratur. Oppgaven bruker litteratur knyttet til to temaer. Det første temaet er kvinner i arbeidsliv og økonomi og utviklingen som skjedde i Norge fra 1800-tallet til starten av 1900-tallet. Som kilde til informasjon om dette temaet er Gro Hagemanns bok «Med kjønnsperspektiv på norsk historie» brukt. Boka gir en oversikt over norsk historie i et kjønnsperspektiv fra vikingtiden til vår tid, men i denne oppgaven er det del 3 «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi 1800-1900» av Gro Hagemann og delvis del 4 «Husmortid» 1900-1960» av Kari Melby som er brukt. I tillegg er Pål Thonstad Sandviks bok «Nasjonens velstand- Norges økonomiske historie 1800-1940» brukt. Denne boka presenterer Norges økonomiske historie mellom 1800 og 1940, og ser også på hvilken rolle kvinner spilte i denne utviklingen.

Det andre temaet er Røros og den lokale utviklingen for kvinner i arbeidsliv og økonomi. Til dette temaet er det brukt bygdeboka for Røros, Rørosboka. I tillegg er boka «På Sta'a og uti markom- ei rundreise i Røros-bygdenes kulturhistorie» av Randi Borgos og Amund Spangen brukt. Boka viser hvordan hverdagen var for folk flest på Røros før, ved hjelp av bilder, intervjuer og andre dokumenter. I tillegg er flere artikler fra Rørosmuseets årbok «Fjell-folk» brukt. Årbøkene inneholder artikler om mange temaer knyttet til lokalsamfunnet, også temaer som er relevante for min oppgave.

Det finnes etter hvert mye forskning på norsk kjønns historie, og det er generelt et større fokus på kvinner i historien nå enn tidligere. Det finnes flere oppgaver på masternivå som bruker folketellinger som utgangspunkt for forskning på kvinners rolle i arbeidsliv, blant annet Guro Sundals masteroppgave fra 2018 «Ugifte kvinners yrkesmuligheter- en studie av endring i husholdsposisjoner og yrkesmuligheter i Trondheim 1865-1900» og Oda Svisdals masteroppgave fra 2016 «Hamskiftet i Oppdal- en undersøkelse av de ugiftes yrkesmuligheter 1865-1900». Begge oppgavene tar utgangspunkt i folketellinger

⁸ Ibid 244

⁹ Ibid 333

¹⁰ Randi Borgos og Amund Spangen, *På Sta'a og uti markom: Ei rundreise i Røros-bygdenes kulturhistorie. Bind 1.* (Røros: Amund Spangen, Eget forlag, 2001), 45.

for å se hvordan yrkesmulighetene utviklet seg for ugifte kvinner i henholdsvis Trondheim og Oppdal mellom 1865 og 1900.

Det er flere faktorer som gjør at denne oppgaven skiller seg fra tidligere forskning. Først og fremst skiller den seg ut ved at det skrives om Røros. Lokale forhold var avgjørende for utvikling, og det gjør det interessant å se på lokale utviklingstrekk og sammenligne dem med den nasjonale utviklingen. Røros var et utpreget industrisamfunn basert på Bergverksdrift, men også jordbruk og handel har vært viktig på Røros. For det andre inkluderer denne oppgaven ikke bare de ugifte kvinnene, men også de gifte. Grunnen til dette er at selv om gifte kvinner i mindre grad tok seg lønnet arbeid utenfor hjemmet var deres bidrag i huset og på gården uvurderlig, og et viktig bidrag til husholdningen.

Bakgrunn

Generell utvikling i Norge

Det skjedde mange endringer fra 1800-tallet og utover som skulle få konsekvenser for kvinner og deres deltakelse i arbeidsliv og økonomi. Med industrialiseringen av samfunnet endret mange grunnleggende strukturer seg. Fra en økonomi sentrert rundt husholdet, en forrådsøkonomi, gikk det i perioden over til en markedsøkonomi, eller en forbruksøkonomi som det også kalles. For kvinner innebar dette på den ene siden at arbeidsmarkedet utviklet seg og ga flere muligheter for å kunne forsørge seg selv utover å være i tjeneste hos andre.¹¹ På den andre siden ble tradisjonelle kvinneoppgaver i eget hushold i mindre grad sett på som arbeid, fordi verdien av arbeid i større grad ble målt i penger.¹² Likevel var husarbeid den største sysselsettingen for kvinner gjennom hele 1800-tallet, enten i form av arbeid i eget hjem eller som tjenestepike hos andre.¹³

Flere bransjer fikk gradvis større innslag av kvinner, blant annet håndverkbransjen. I 1839 vedtok Stortinget en håndverkslov som åpnet for at kvinner over 40 år uten annen mulighet til å livnære seg kunne drive med håndverk.¹⁴ I 1866 ble denne adgangen utvidet til å gjelde alle ugifte kvinner.¹⁵ Den første store endringen for kvinners handels- og forretningsrettigheter kom med handelsloven av 1842, som innførte allmenn handelsrett for alle ugifte kvinner over 25 år, på lik linje med menn.¹⁶ Hovedgrunnen til at denne gruppen fikk allmenn handelsrett var at de ikke ble forsørget av andre og dermed kunne dette gi mulighet til å forsørge seg selv i stedet for å være en «byrde» for samfunnet.¹⁷ I 1894 fikk også gifte kvinner handelsrett, og var lovlig sett likestilt med menn i handelsrettigheter.¹⁸ Etter hvert som arbeidsmarkedet utvidet seg dukket flere yrkesmuligheter opp, også for kvinner. En økende andel kvinner, spesielt fra middelklassen, tok seg arbeid i det offentlige, som lærere, sykepleiere og telegrafer.¹⁹

Som vi har sett var sivilstatus en faktor som bestemte hvilke rettigheter man hadde, for eksempel innenfor handel og håndverk. Dette gjaldt ikke bare gifte og ugifte, men også enker. Av ulike grunner levde og lever kvinner gjerne lenger enn menn, og dette førte til at det gjerne var flere enker enn enkemenn. Enker giftet seg på nytt i varierende grad. Mest attraktive var likevel enker etter menn som drev med handel og håndverk, og som

¹¹ Pål Thonstad Sandvik, *Nasjonens velstand: Norges økonomiske historie 1800-1940* (Bergen: Fagbokforlaget, 2018), 136.

¹² Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 256

¹³ Ibid 240

¹⁴ Ibid 262

¹⁵ Sandvik, *Nasjonens velstand*, 136

¹⁶ Ibid 136

¹⁷ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 263

¹⁸ Ibid 263

¹⁹ Sandvik, *Nasjonens velstand*, 137

fortsatte med virksomheten etter mannens bortgang.²⁰ Sivilstatus spilte også en rolle for kvinners stilling som myndige. I 1863 fikk enslige kvinner over 25 status som myndige, men gifte kvinner fikk ikke denne retten før i 1888, og da hadde de formelt sett fortsatt ikke bestemmelsesrett over egne penger.²¹ Grunnen til dette var det sterke familieprinsippet som gjaldt for kvinner. Menn fikk myndighet og rettigheter basert på alder, mens det for kvinner var deres situasjon, deriblant sivilstatus, som lenge bestemte hvilke rettigheter de hadde.²²

For å oppsummere den generelle utviklinga i Norge kan man si at kvinner gradvis fikk utvidede rettigheter utover 1800-tallet, og at markedsøkonomien ga flere arbeidsmuligheter til kvinner. Man ser at husarbeid fortsatt sysselsatte en stor andel av kvinnene, men at den grunnleggende arbeidsdelingen mellom kvinner og menn løsnet gradvis. Samtidig ble de typiske kvinneoppgavene som stell av hus og barn nedvurdert i forhold til menns arbeid. Mange ulike forhold spilte inn på hvilke rettigheter og muligheter man hadde, men jevnt over ser man at kvinner ble mer økonomisk selvstendige, de fikk flere muligheter og ble mer likestilt.²³ I sum gjorde disse endringen at antallet kvinner som var yrkesaktive i form av betalt arbeid økte utover 1800-tallet.²⁴

Røros

Som både Gro Hagemann og Pål Thonstad Sandvik poengterer var lokale forhold og naturressurser, men også kunnskap og kompetanse, med på å skape regional vekst og nyvinninger som skilte seg fra landet som helhet.²⁵ Bergstaden Røros er i så måte interessant av flere grunner. Tittelen «bergstad» er i seg selv uvanlig, og peker tilbake på den lange bergverkstradisjonen på Røros. Før gruvedriften begynte i 1644 var det lite aktivitet der, men dette endret seg raskt etter at prøvedrift ble igangsatt.

Rørossamfunnet ble altså bygget rundt den fremvoksende bergverksindustrien og skilte seg på mange måter fra de omkringliggende bygdene. Verket var en viktig arbeidsplass, og selv om det i hovedsak var menn som arbeidet i gruveindustrien, påvirket dette også kvinnene i området. Når mange av mennene var ansatt ved de mange gruvene og smelthyttene på og rundt Røros innebar dette å være helt borte fra hjemmet når de var på arbeid.²⁶ Det var derfor kvinnene som styrte hjemme, både i husholdningen og på gården. I tillegg er det klart at en hjørnesteinsbedrift, som Verket var, hadde stor innvirkning på samfunnet generelt. Gikk gruvedriften dårlig ble det også tyngre tider for folk flest.²⁷ Dette kunne man blant annet se i perioden 1865-70, da prisen på kobber sank betraktelig.²⁸ Drifta av kobberverket på Røros og ellers i Norge ble gradvis mindre lønnsomt, til tross for at man på Røros moderniserte driften.²⁹

Geografisk sett ligger Røros høyt, togstasjonen i sentrum ligger på 620 moh. Vintrene er lange og kalde, -50,4 grader er den kaldeste temperaturen som er målt. Disse klimatiske utfordringene gjør at jordbruket på Røros var og er utfordrende. På grunn av forholdene var husdyrbruk den viktigste formen for gårdsdrift på Røros, og rørosingene hadde til og

²⁰ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 264

²¹ Ibid 136

²² Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 291

²³ Ibid 263

²⁴ Ibid 267

²⁵ Sandvik, *Nasjonens velstand*, 99

²⁶ Kvikne m.fl., *Rørosboka*, 107

²⁷ Borgos og Spangen, *På Sta'a og uti markom*, 50

²⁸ Departementet for det indre, Norges offisielle statistikk (NOS), «Norges bergværksdrift i aarene 1866-1870», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c12_1866-70.pdf

²⁹ Sandvik, *Nasjonens velstand*, 89-90

med sin egen ferase, røroskua, som var tilpasset forholdene.³⁰ Ikke bare var klimaet utfordrende, mange av oppgavene som hørte med gårdsdrift var også tunge. Av denne grunn ble en del av gårdsarbeidet gjerne sett på som mannsarbeid.³¹ Andre deler av gårdsarbeidet ble derimot sett på som kvinnearbeid, for eksempel stell av fjøs og husdyr.³² Dette ser man også i folketellinga i 1910, hvor ca. 130 kvinner, noe som tilsvarer ca. 13% av kvinner med oppgitt sysselsetting, står oppført med kreaturstell som sysselsetting, mens ingen menn står oppført med det samme. Dette henger også sammen med at mange av mennene i perioder var borte på Verksarbeid og at det ofte var kvinnene som var ansvarlige for gårdsarbeidet i mens.³³ Gårdsdriften var svært viktig for mange familier på Røros, både fordi det var en sikkerhet når økonomien svingte og fordi betalingene for arbeidet knyttet til Verket lenge lå under landsgjennomsnittet.³⁴ En oppsving i jordbruket på Røros rundt 1850 parallelt med en nedgang i bergverket viste for eksempel hvor viktig det var for mange å ha gårdsdrift i tillegg til arbeid i gruedrifta.³⁵

Røros har historisk sett vært et viktig handelssentrum for regionen, og handlende kom til Røros fra blant annet Hedmark, Gudbrandsdalen, Gauldalen, Selbu, Dovre, Sverige, Romsdalen og Oppdal.³⁶ I 1854 ble Rørosmartna'n arrangert for første gang, og dermed ble martnashandelen satt til en fast uke i februar.³⁷ I 1877 åpnet Rørosbanen, og dette ble viktig for Rørossamfunnet på mange måter. Rørosbanen ble en viktig forbindelse mellom Kristiania og Trondhjem, og dette betydde blant annet at postgangen ble effektivisert, og ikke minst at varer og folk kunne bevege seg i mye større grad.³⁸ Dette førte til et løft for distriktets næringsliv.³⁹

Kategorisering av sysselsetting

For å sammenligne årene 1865 og 1910 vil oppgaven bruke en kategorisering for sysselsetting. Inspirasjonen til inndelingen er hentet fra Norges offisielle statistikk (NOS), historisk statistikk 1978.⁴⁰ Inndelingen er inspirert av den historiske statistikken, men tilpasset for å passe best mulig til oppgaven og trendene i folketellingene fra Røros i 1865 og 1910. Inndelingen som brukes i denne oppgaven består av fem kategorier. Det er viktig å presisere at kategoriseringa brukes for å sette opplysninger fra folketellingene i system, og at det er disse tallene resultatene baserer seg på. Virkeligheten er naturligvis mer sammensatt, og det er nettopp derfor andre kilder blir brukt for å supplere.

Den første gruppen i kategoriseringen er kvinnene som hadde arbeid i eget hjem, for eksempel husarbeid, barnestell og gårdsdrift. Den andre gruppen er kvinner som hadde tjeneste hos andre, for eksempel tjenestepiker, husholdersker og barnepiker. Den tredje gruppen er kvinner som drev med husflid, håndverk, og produksjon i liten skala, som sypiker, syersker, spinnersker og skreddere. Den fjerde gruppen består av kvinner som hadde betalt arbeid utenfor eget og andres hushold, og denne gruppen omfavner en stor

³⁰ Kvikne m.fl., *Rørosboka*, 123

³¹ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 241

³² Sandvik, *Nasjonens velstand*, 137

³³ Kvikne m.fl., *Rørosboka*, 107

³⁴ Ragnar Kokkvoll, «En genistrek- Peder Hiorts stiftelse» *Fjell-Folk*, no. 37 (2012), 38

³⁵ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 247

³⁶ J. Engzelius og søn AS, *Et handelshus på Røraas gjennom 150 år: 1800-1950*. (Trondheim: A. Holbæk Eriksen & Co. AS, 1950), 10.

³⁷ Ibid 12

³⁸ Eirik Lien, «I Postverkets tjeneste – to rørsjenter i hovedstaden» *Fjell-Folk*, no. 44 (2019), 14.

³⁹ Kvikne m.fl., *Rørosboka*, 235

⁴⁰ Statistisk sentralbyrå, «Historisk statistikk 1978», <https://www.ssb.no/a/histstat/hs1978/hs1978.pdf>

variasjon av yrker. Eksempler er dagarbeidere, sykepleiere, jordmødre, lærerinner, typografer og krambojomfruer. Den siste gruppen er kvinner som drev med selvstendig næringsvirksomhet innenfor handel, forretningsdrift og hoteldrift.

Formålet med kategoriseringen er å systematisere yrkesaktiviteten blant kvinner på Røros i 1865 og 1910. En sånn inndeling vil likevel ikke være uproblematisk. Noen kvinner kan ha hatt flere typer arbeid og kan dermed passe inn i mer enn en gruppe. Som regel står kun den enkeltes hovedsysselsetting oppført i folketellingene, og det vil derfor være utgangspunktet for kategoriseringen. I de tilfellene det står oppført flere sysselsettinger er de plassert i den kategorien som virker å være deres hovedsysselsetting. Et annet problem er at noen typer arbeid kan plasseres i to ulike kategorier. Et eksempel var når kvinner produserer håndverk for salg. Disse tilfellene er plassert i kategorien husflid, håndverk og produksjon i liten skala fordi produksjonen av varene var hovedbeskjeftigelsen. Gruppen for næringsvirksomhet inkluderer på sin side de kvinnene som for eksempel driver egne butikker, forretninger eller hoteller. Argumentet for å skille ut gruppen kvinner som drev med husflid, håndverk og produksjon i liten skala i stedet for å plassere det i en av de andre kategoriene er at husflids- og håndverkstradisjonen er meget sterk i Røros, og det var mange kvinner som beskjeftiget seg med denne typen arbeid. For mange kvinner var denne typen arbeid en av flere måter å tjene penger på, men man ser også at en betydelig andel står oppført med det som hovedsysselsetting.

Ikke alle kvinner passer inn i en av disse fem inndelingene, mange kvinner var ikke registrert med et yrke i det hele tatt i folketellingene. Noen av disse kvinnene hadde ektemenn som tilsynelatende forsørget familien, og tjenestepiker til å gjøre arbeid i hjemmet. Det er derfor vanskelig å si om og hva de var sysselsatt med. På grunn av den sterke familieorienteringa ble ofte kvinner relativisert til sin ektemann, uten at man kan vite nøyaktig hvilket erverv kvinnene hadde. En annen gruppe var de kvinnene som ble forsørget av fattigkassa, offentlig eller privat understøttelse. I tillegg har vi unge jenter som ikke hadde startet å arbeide og eldre kvinner som ikke lenger var i arbeid. De unge jentene bodde som regel hjemme hos sine foreldre, mens de eldre gjerne var kårfolk eller i føderåd hos slektninger, gjerne hos sine barn.

Befolkningen på Røros i 1865 og 1910

Tallene i teksten og tabellen baseres på egne tall hentet fra de digitale folketellingene fra Røros i 1865 og 1910 på digitalarkivet.no.⁴¹ Tabellen er til for å vise utgangspunktet for undersøkelsene og for å gi en oversikt. Tall relatert til den kvinnelige befolkningen er mest relevant for undersøkelsen, og det er derfor hovedsakelig disse som er med i tabellen.

År	Total befolkning	Antall kvinner	Kvinner under 15 år	Kvinner over 70 år	Kvinner mellom 15 og 70	Ugifte kvinner over 15 år	Enker (totalt)	Gifte kvinner (totalt)	Menn
1865	3537	1847	486	154	1207	511	202	648	1690
1910	5576	2629	926	128	1575	706	187	793	2947

⁴¹ Digitalarkivet, «Folketelling 1910 for 1640 Røros herred» <https://www.digitalarkivet.no/source/36829> og «Folketelling 1865 for 1640P Røros prestegjeld» <https://www.digitalarkivet.no/source/38322>

1865

I folketellinga fra 1865 var det registrert 3537 personer i Røros. Det var et knapt kvinneroverskudd med omtrent 52 % kvinner. Av kvinnene var 997 ugifte, 648 gifte og 202 enker. Av de 1847 kvinnene var til sammen 640 enten under 15 år eller over 70 år, og dermed i hovedsak utenfor yrkesaktiv alder. Som nevnt over kunne en andel av jentene under 15 år også hatt arbeid, men på 1800-tallet så man en utvikling hvor færre og færre unge jenter arbeidet utenfor hjemmet før konfirmasjonen, og i 1900 var dette normen.⁴² Til sammen var det 1207 kvinner i yrkesaktiv alder.

1910

Mellom 1865 og 1910 var det en vekst i folketallet på Røros. Fra et folketall på 3537 i 1865 var det i 1910 registrert 5576 personer på Røros. Det knappe kvinneoverskuddet fra 1865 hadde gått over til et mannsoverskudd, med ca. 53% menn. Disse tallene tyder på at utviklingen var ulik den i de fleste norske byer, hvor det var et kvinneoverskudd. Til sammen 1054 kvinner var under 15 år eller over, og 1575 kvinner var innenfor yrkesaktiv alder. Av kvinnene i yrkesaktiv alder var 788 gifte, 185 enker og 507 ugifte. Til tross for en betydelig folkevekst ble ikke andelen ugifte kvinner i yrkesaktiv alder forholdsmessig større i 1910 enn i 1865, fordi tilveksten av menn var større enn tilveksten av kvinner. Dette kan skyldes at det var en større andel av kvinner enn menn som flyttet til større byer, for eksempel Trondhjem eller Kristiania. Det kan også skyldes at flere menn flyttet til Røros, fordi de fikk arbeid tilknyttet gruvedriften. Mye av folkeveksten skyldes også at det var flere barn under 15 år. Dette kan skyldes at det fødtes flere barn og ikke minst at flere barn overlevde. I tillegg var en litt større andel av kvinnene gifte. Dette kan blant annet skyldes den store økonomiske betydningen et ekteskap hadde.⁴³

Sysselsetting hos kvinner på Røros i 1865 og 1910

I 1865 står 840 kvinner oppført uten noe som helst yrke, noe som gjør det vanskelig å vite hva de var sysselsatt med. Også i 1910 står 110 gifte kvinner oppført uten yrke og 372 har titler relatert til mannen, for eksempel gårdmannskone, kjøpmannskone, urmakerhustru, ingeniørhustru, bakerhustru, arbeiderhustru og stigerhustru. Noen av de gifte kvinnene står i tillegg til disse hustrutitlene også oppført med husgjerning og/eller kreaturstell som yrke. En andel av de gifte kvinnene står også oppført med husgjerning og kreaturstell som yrke uten å være relativisert til sine ektemenn.

De færreste gifte kvinner står altså oppført med yrke utenfor eget hushold. Ugifte og enker står derimot oftere oppført med et yrke. Dette tyder på at sivilstatus var en viktig faktor for om kvinner tok seg arbeid utenfor hjemmet. Grunnen til dette er at man i et ekteskap var to om å forsørge familien, og den tradisjonelle arbeidsdelinga gjorde at kvinnene ofte hadde ansvar for de huslige oppgavene. Som nevnt økte andelen gifte kvinner mellom 1865 og 1910, og andelen kvinner som var sysselsatt i eget hushold burde derfor sannsynligvis også øke i perioden.

Arbeid i eget hushold

Oppgavene til kvinner som arbeidet i eget hushold var mange og varierte. Kvinnene styrte som regel husholdet, og hadde ofte ansvar for barn, matlaging, husarbeid og gårdsarbeid. Denne kategorien er dessverre vanskelig å sammenligne fordi registreringen var såpass ulik i 1865 og 1910. Fordi man i 1865 ofte førte opp enten yrke eller

⁴² Sølvi Sogner og Kari Telste, *Ut og søkje teneste. Historia om tenestejentene* (Oslo: Samlaget, 2005), 34.

⁴³ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 316

familiestilling står nesten 70% av kvinner mellom 15 og 70 år uten oppført yrke i folketellingen fra 1865. Dette gjelder både gifte kvinner som var registrert som mannens kone og ugifte døtre som bodde hjemme og var oppført som deres datter. På grunn av dette var så få som 52 registrert med arbeid i eget hushold i 1865. Det er likevel sannsynlig at de aller fleste av kvinnene som ikke står registrert med sysselsetting hadde arbeid i egen husholdning. For det første ser man i senere folketellinger at gifte kvinner og ugifte, hjemmeboende døtre som regel bidro i husholdet. Man vet at ugifte kvinner tok tjeneste hos andre, mens gifte kvinner gjerne arbeidet i eget hjem.⁴⁴ Et konkret eksempel fra folketellingen på Røros på at disse kvinnenes bidrag ble underregistrert i 1865 er Ragnhild Jørgensdatter fra Brekken. Selv ble ikke Ragnhild oppført som annet enn «hans kone», men Ragnhilds svigerdatter hjelper ifølge folketellingen svigermoren med husholdningen. Av dette kan man lese at Ragnhild hadde ansvar for husholdningen, og at hun fikk hjelp av svigerdatteren til dette. Det finnes mange lignende eksempler der for eksempel døtre eller svigerdøtre står oppført med at de hjelper mor/svigermor med husholdningen, mens kvinnene det refereres til var oppført uten sysselsetting. Dette underbygger påstanden om at mange av kvinnene som står uten oppført sysselsetting hører hjemme i kategorien kvinner som arbeider i eget hushold. Man kan likevel ikke plassere alle disse kvinnene i denne kategorien, fordi man i mange tilfeller ikke kan fastslå erverv med utgangspunkt i folketellingen. På grunn av dette er tallet på kvinner som har arbeid i eget hushold kunstig lavt i 1865. De få kvinnene som passer i denne kategorien sto gjerne oppført med husligt arbeide eller som gårdbruker. Av kvinnene som står oppført som gårdbruker var det hovedsakelig enker, og de fleste av dem hadde voksne sønner som bodde hjemme og hjalp til med gårdsdrifta. Dette kan forklare hvordan enkene kunne fortsette gårdsdrifta etter mannens død. Å drive gårdsdrift var såpass omfattende at det som regel krevde at man var to om det.⁴⁵

I 1910 havner omtrent 570 kvinner i kategorien arbeid i eget hushold. Også her er det nok store mørketall, fordi gifte kvinner ofte ble relativisert til sin ektemann. I folketellinga fra 1910 var nærere 250 kvinner registrert som «gårdbrukerkone», «gårdmannsfrue» eller lignende titler som indikerer at denne kvinnen var gift med en gårdbruker. Det er for øvrig interessant å se hvor mange flere gårdmannskoner det var enn verksarbeiders kone, det var som sagt registrert nesten 250 gårdmannskoner, men bare 23 var registrert som verksarbeiders kone. Det står også oppført for eksempel skomakers kone og elektrikerhustru i folketellingene, men det var gårdbrukerkone som var den desidert største gruppen gifte kvinner relativisert til sine ektemenn. Dette kan ha med og gjøre at gårdsdrifta i større grad ble opplevd som noe som var felles for hele familien og som også konene følte tilhørighet til. Mange av kvinnene som står registrert som gårdmannskoner var gift med menn som står registrert som både gårdbruker og verksarbeider, men de står likevel altså bare registrert som gårdmannskoner. En annen ting som tyder på at gården ble sett på som en familievirksomhet er når barn over 15 år, for det meste gutter, står oppført med «arbeider på foreldrenes gård» som yrke. Det var riktignok også oppføringer med «arbeider på farens gård», men at gårder ble omtalt som foreldrenes gård taler for at gården og arbeidet på gården også var kvinnenes ansvar i større grad enn det som er oppført. En annen grunn til at kvinnene valgte tittelen gårdbrukerkone over gruvearbeiders hustru kan være at stemmerett tidligere var basert på om du eide eller leide jord. Dermed kan det ha vært mer status å være gårdbrukerkone enn verksarbeiders hustru.

⁴⁴ Ibid 240

⁴⁵ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 243

I 1910 var den største andelen innenfor gruppen med kvinner som arbeider i eget hushold registrert med «husgjerning» som yrke, etterfulgt av kombinasjonen «hus- og kreaturstell». Husgjerning er et begrep som kan romme mye, men gårdsdrifta var som nevnt viktig på Røros. De fleste familier på Røros drev med gårdsdrift, også i familier der mennene hadde arbeid utenom. Både gruvearbeidere, embetsmenn, prester og handelsmenn hadde ofte gårdsdrift i varierende skala.⁴⁶ Også i selve Bergstaden lå det mange gårder, og så sent som i 1953 var fortsatt 68 gårder i drift der.⁴⁷ For konene til gruvearbeiderne betydde dette i praksis at det var de som drev gården når mennene var på arbeid i gruva. Verket var en av de største arbeidsgiverne på Røros, og i 1870 arbeidet i overkant av 300 ved Røros kobberverk.⁴⁸ I 1910 hadde tallet økt til 661.⁴⁹ Det betyr at det i hele perioden var mange kvinner som periodevis var ansvarlige for gårdsdrifta.

Røros var et viktig sted for handel i regionen, og det var derfor mange ferdasmenn som kom dit. Disse ferdasmennene trengte kost og losji på sine reiser, og mange rørosinger åpnet hjemmene sine for ferdasmennene. Spesielt under Rørosmartna'n trengte mange handelsreisende husrom.⁵⁰ Kvinnene var gjerne ansvarlige for de oppgavene som fulgte med, som å vaske, lage mat og re senger. En vanlig betaling for overnattingen var møkka etter hestene, og selv om dette kan virke som en tarvelig betaling var møkk svært verdifull fordi grasdyrkinga på Røros krevde mye gjødsling.⁵¹ I tillegg kunne kvinner tjene penger ved å for eksempel gå rundt og selge brød og bakst til ferdasmennene.⁵²

Selv om det var flere ugifte kvinner enn gifte som sto oppført med yrker er det langt fra alle ugifte kvinner som gjør det. En ting som går igjen i folketellingen fra 1865 er at voksne, ugifte kvinner uten oppgitt yrke bodde hos foreldre eller andre slektninger, for eksempel søsken. Enker under 70 år som ikke var i arbeid bodde ofte hos sine barn. En annen kategori var unge, gifte kvinner som bodde sammen med svigerfamilien. I 1865 var hele 276 kvinner oppført som boende hos slekt. Å bo hos slekt var en måte disse gruppene med kvinner kunne livnære seg. Fordi de bor i og er en del av husholdningene regner jeg med deres bidrag til å være i eget hushold. I utgangspunktet var deres arbeid relativt likt arbeidet til tjenestejenter, men mange valgte nok heller å bo og hjelpe til hos slektninger mot underhold i stedet for å ta tjeneste hos andre. Oppgavene til disse kvinnene var ofte ikke spesifisert, men de oppføringene som finnes henviser til at disse kvinnene hjalp husmoren i husholdet. Det finnes også noen eksempler på kvinner som bodde alene, både enker og ugifte, spesielt i sentrumsgatene.

Tjeneste hos andre

Ifølge Gro Hagemann var tjeneste hos andre den største kvinnelige yrkesgruppen gjennom hele 1800-tallet.⁵³ Av de kvinnene som tok tjeneste hos andre var tjenestepiker den største gruppen, men de kunne også arbeide som for eksempel barnepiker, husholdersker eller med kreaturstell. På Røros var også budeier en måte å ha tjeneste

⁴⁶ Kvikne m.fl., *Rørosboka*, 107

⁴⁷ Randi Borgos og Amund Spangen, *På Sta'a og uti markom. Ei rundreise i Røros-bygdenes kulturhistorie. Bind 2* (Elverum: Amund Spangen, Eget forlag, 2002), 258.

⁴⁸ Norges offisielle statistikk (NOS), departementet for det indre, «Norges bergværksdrift i aarene 1866-1870», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c12_1866-70.pdf

⁴⁹ Det statistiske centralbyrå, Norges offisielle statistikk (NOS), «Norges bergværksdrift 1910», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_159.pdf

⁵⁰ Borgos og Spangen, *På Sta'a og uti markom. Bind 1.*, 46

⁵¹ Ibid 62

⁵² Kvikne m.fl., *Rørosboka*, 235

⁵³ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 240

hos andre. Fra 1865 til 1910 økte andelen kvinner som hadde tjeneste hos andre med i underkant av 2%. Dette stemmer godt overens med den generelle utviklinga i Norge.

I likhet med fordelingen på landsbasis var det også på Røros flest unge kvinner som hadde tjeneste hos andre. Hovedårsaken til dette kan ha vært at de trengte en måte å forsørge seg på før de ble gift.⁵⁴ Denne teorien bekreftes også ved å se på de eldre tjenestepikene, i 1865 var nemlig ingen tjenestepiker gifte, og i 1910 står kun ei tjenestepike oppført som gift. Vi ser dermed at det var nesten utelukkende ugifte kvinner som var i tjeneste hos andre både i 1865 og i 1910. Selv om mange av dem var unge var det også noen få eksempler på enker som var tjenestepiker, og en god del voksne, ugifte kvinner som var det. Dette kan tyde på at kvinnene som ikke ble gift valgte å fortsette i yrket som tjenestepike for å tjene til livets opphold. Alderssammensetningen på tjenestejenter var relativt lik både i 1865 og 1910. Begge årene var det flest i aldersgruppen under 25, og gradvis færre jo eldre de ble. I 1910 var det litt færre tjenestejenter i aldersgruppen 25-40 enn det var i 1865, men det var til gjengjeld litt flere i aldersgruppen 40-60 og 60-70 enn i 1865.

For de som var i tjeneste hos andre var mye likt både i 1865 og i 1910, men det var også noen endringer. Som nevnt var det en liten økning i prosentandelen kvinner som hadde tjeneste hos andre som sysselsetting, men det finnes også andre trender. I 1910 var det 74 kvinner som bodde hjemme hos egen familie, og ikke i husholdet hvor de var tjenestepiker. Dette tyder på at færre og færre tjenestejenter bodde i husholdet der de arbeidet.

Husflid, håndverk og produksjon i liten skala

At håndarbeid og småskalaproduksjon av håndverksprodukter var omfattende i de mange norske hjem i perioden mellom 1865 og 1910 er sikkert. Eksempler på typisk kvinnehåndverk i denne perioden var hekling, veving, strikking, spinning og søm. Selv om denne perioden var en periode med store endringer holdt denne typen husflid og småindustri seg godt på landsbasis.⁵⁵ Ifølge folketellingene fra 1865 og 1910 holdt husfliden seg godt også på Røros. I 1865 var 30 kvinner registrert med håndarbeid og produksjon som sysselsetting, de fleste av dem var sypiker. I 1910 var tallet steget til over 80, og i tillegg var rundt 15 kvinner registrert med en form for håndarbeid i kombinasjon med arbeid knyttet til hjemmet.

Mange kvinner hadde ikke mulighet til å ta seg betalt arbeid utenfor hjemmet på grunn av deres ansvar for barn, hjem og husdyr. Produksjon i liten skala av håndverksvarer lot seg derimot fint kombinere med stell av hjem, gård og barn og ble derfor en viktig attåttnæring for mange kvinner.⁵⁶ Nettopp fordi småindustri i mange tilfeller var en attåttnæring kommer ikke omfanget av det tydelig frem i folketellingene, tallene var nok i realiteten høyere både i 1865 og i 1910. Petronille Borgos som nevnes i innledningen står altså ikke oppført med veving som sysselsetting, men tjente med sin veving 18 øre per alen vevd stoff. Som datteren Hanna sa var det «Ingen stor fortjeneste, men det monnet i utgiftene(...)».⁵⁷ Å produsere produkter for salg kunne altså tilføre en kjærkommen inntekt for mange familier, men også produksjon til eget bruk må kunne regnes som et

⁵⁴ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 240

⁵⁵ Ibid 261

⁵⁶ Ibid 254

⁵⁷ Borgos og Spangen, *På Sta'a og uti markom. Bind 1*, 45

bidrag til husholdet. Ved å selv strikke og sy klær reduserte man utgifter, og i det kalde klimaet på Røros var spesielt tykke klær av vadmel og andre ullprodukter kjærkomne.⁵⁸

En andel kvinner på Røros fikk ekstra inntekter ved å sy, veve eller strikke i regi av Peder Hiorts stiftelse. Peder Hiorts stiftelse ble opprettet i 1781 og hadde som formål «At forekomme Ørkesløshed og forskaffe de Fattige saavel Arbejde som nogen Fortjeneste».⁵⁹ Dette skulle blant annet gjøres ved å kjøpe inn råvarer til håndarbeid og håndverk som strikking, veving og spinning.⁶⁰ Kvinnene skulle foredle råvarene og fikk betaling for dette arbeidet. Peder Hiorts stiftelse delte så ut de ferdige produktene til de som trengte det, og på denne måten gagnet stiftelsen mange i Rørossamfunnet.⁶¹ I 1865 var hele 213 kvinner arbeidssker for stiftelsen, og tallet holdt seg over 200 ut århundret.⁶² De fleste av disse kvinnene var gifte og over 40 år, men det var også mange enslige kvinner, henholdsvis 35 enker og 19 ugifte.⁶³ Som formålet til stiftelsen tilsier var de kvinnene som arbeidet for stiftelsen ikke av de mest velstående, de var vanlige folk som den ekstra inntekten var kjærkommen for.⁶⁴ De fleste som arbeidet med støtte fra stiftelsen hadde annen sysselsetting i tillegg. Arbeidet for stiftelsen var en biinntekt som ble gjort i tillegg til annet arbeid, enten i eget eller andres hushold.⁶⁵

Også her ser man en underrepresentasjon av kvinners økonomiske bidrag i form av håndarbeid i folketellingene. For eksempel står de tre kvinnene Berit Lusie Andersdatter, Didrikka Rasmusdatter og Anne Kirstine Andersdatter alle oppført som «Hans kone» i folketellingen fra 1865, men de bidro alle med inntekt til husholdet ved å spinne, veve, hekle og strikke for Peder Hiorts stiftelse.⁶⁶ Sammen med de andre 210 kvinnene som var tilknyttet stiftelsen ble det i 1865 strikket hele 356 par sokker og vevd 2775,8 meter ull, lin og strie.⁶⁷

Selv om mye av håndverksproduksjonen var i regi av ufaglærte husmødre, fantes det på Røros også en god del faglærte håndverkere, også kvinner. Man ser flere eksempler i folketellingene, spesielt i 1910, på unge kvinner som går i lære, spesielt i skredderfaget. Det er en lang tradisjon for håndverk på Røros, og det var særlig mange kvinnelige skreddere. Selv om Røros håndverkerforening ikke ble opprettet før i 1910 var det allerede i 1801 registrert tre kvinnelige skreddere i virke på Røros.⁶⁸ På landsbasis ble gjerne kvinnelige skreddere satt til å gjøre enkelt arbeid fordi de var billig arbeidskraft.⁶⁹ De kvinnelige skredderne på Røros deltok derimot ikke bare i kvinnesøm, de fleste drev også innenfor herreskredderfaget.⁷⁰ Utover århundret oversteg andelen kvinnelige skreddere antallet mannlige skreddere.⁷¹ Flere av kvinnene, både skreddere og syersker/sypiker var ansatt hos systuer. Noen av kvinnene hadde også egne forretninger eller verksteder, deriblant Olava Jamt (1854-1928) som drev skredderforretning på

⁵⁸ Kvikne m.fl., *Rørosboka*, 206

⁵⁹ Ibid 200

⁶⁰ Astri Angermund, «Hiorts stiftelse» *Fjell-Folk*, no. 10 (1985), 29.

⁶¹ Ibid 34

⁶² Ibid 29

⁶³ Kokkvoll, «En genistrek», 36

⁶⁴ Ibid 36

⁶⁵ Ibid 36

⁶⁶ Angermund, «Hiorts stiftelse», 33

⁶⁷ Angermund, «Hiorts stiftelse», 34

⁶⁸ Kvikne m.fl., *Rørosboka*, 186

⁶⁹ Hagemann, «Fra husholdøkonomi til markedsøkonomi», 267

⁷⁰ Kvikne m.fl. *Rørosboka*, 88

⁷¹ Ibid 217

Røros i 40 år.⁷² I 1910 var hun en av i alt 13 kvinnelige skreddere, og i tillegg til å drive som skredder hadde hun to kvinner i skredderlære hos seg.

Arbeid utenfor egen og andres husholdning

Som sagt er dette en sektor som rommer mange forskjellige yrker, og antallet yrker økte betraktelig fra 1865 til 1910. I 1865 var tallet på kvinner som hadde arbeid utenfor egen og andres husholdning 27. 19 av disse var arbeidere og dagarbeidere. De andre yrkene var sykevokterske, jordmor, krambojomfru/butikkpike og lærerinne. I 1910 arbeidet hele 85 kvinner utenfor egen og andres husholdning. Det betyr at 5,2% av kvinner mellom 15 og 70 var sysselsatt innenfor denne sektoren i 1910. Alle yrkene fra 1865 var fortsatt representert i 1910, men det har i tillegg dukket opp mange flere yrker. I denne sektoren ser man altså en tydelig forandring mellom 1865 og 1910, både i antallet yrker og antallet kvinner som plasseres i denne sektoren.

I 1865 arbeidet tre kvinner i butikk, såkalte krambojumfruer. Kvinnene var henholdsvis 18, 44 og 36 år gamle, og alle var ugifte. To av disse bodde hos og arbeidet for Magnus Engzelius og den siste bodde og arbeidet for P. D. Amneus. Anne J. M. Tiller, ofte omtalt som jomfru Tiller, var en av de tre og arbeidet som butikksjef hos Engzelius i mange år.⁷³ Dette viser at det på Røros i 1865 fortsatt ikke var noe tydelig skille mellom forretningsdrift og hushold. Dette stemmer overens med den generelle trenden i Norge. I 1910 hadde 6 kvinner lignende stilling, som butikkjomfru, handelsbetjent eller expeditrice. Dette var en svært liten økning sammenlignet med utviklingen andre steder i Norge.⁷⁴ Alle 6 kvinnene var mellom 18 og 25 år og ugifte. Den største forskjellen mellom 1865 og 1910 var at i 1910 bodde mange hjemme hos sin egen familie, ikke i samme husholdning som arbeidsgiver. Det kan tyde på at det i perioden mellom 1865 og 1910 også på Røros oppsto et skille mellom forretningsdrift og hushold.

På Røros var flere kvinner ansatt i avis- og trykkeribransjen i 1910. Avistradisjonene strekker seg tilbake til 1868 på Røros, med flere aviser som har blitt gitt ut gjennom tiden.⁷⁵ For å utgi aviser trengte man settere og typografer, og en god del av disse var altså kvinner. Selv om setterske og typograf var to forskjellige yrker blir de ofte blandet, og det virker som mange behersket begge yrkene. I 1910 var det ifølge folketellingen ni registrerte typografer på Røros, hvorav fire var kvinner. I tillegg til de fire kvinnelige typografene var det i 1910 også registrert to kvinnelige settere, Petronille Ødegård og Olava Elven. Kristine Pedersdatter Dahl Grådahl (Kristine Dahl), som står oppført som typograf, skal ha arbeidet som setterske i Avisen Dovre før hun startet i Arbeidets Rett.⁷⁶ Kristine Gregersdatter Ødegaard (Kristine Ødegaard), også typograf, begynte å arbeide som setterske i Fjell-Ljom da hun var 16 år og arbeidet der i nesten 30 år. Den tredje typografen var Anne Margrethe Tronsmed Westberg, i det daglige kalt Margrethe Westberg. Hun arbeidet i avisa Mauren, som i 1912 endret navn til det navnet som brukes i dag, Arbeidets Rett.⁷⁷ I tillegg var hun i ulike perioder formann, sekretær, kasserer og revisor i Røros typografiske forening.⁷⁸ Den siste typografen i 1910 var Ingeborg Anna Krog Stuedal. 17 år gammel, i 1866, var hun med og laget den første utgaven av Fjell-Ljom, og hun fortsatte å arbeide som setterske/typograf der til hun ble

⁷² ibid 189

⁷³ Ibid 239

⁷⁴ Sandvik, *Nasjonens velstand*, 119

⁷⁵ Kåre Møller, *Røros Grafiske Forening 100 år* (Røros: Røros Grafiske Forening, 2007), 57.

⁷⁶ Ibid 22

⁷⁷ Ibid 22

⁷⁸ Ibid 52

gift.⁷⁹ Etter noen år ble hun enke og gjenopptok sitt virke i Fjell-Ljom. Hun arbeidet der til 1935, altså over 40 år til sammen.⁸⁰ I folketellinga i 1910 hadde hun blitt enke og arbeidet i Fjell-Ljom som typograf. Hun hadde fire barn mellom fem og tretten år og var bosatt på Haugene (Hougene). Om arbeidet som setterske sa Ingeborg Anna «(...)Jeg tror nok vi kvinnfolka satte like fort som karan, men sjølsagt skulle vi ha mindre lønn». Det var vanlig at kvinner tjente mindre enn menn på denne tiden, til tross for at kvinner gjerne leverte like store dagsverk som menn.⁸¹

Verket hadde ansvaret for befolkningen, og dermed også for barnas skolegang.⁸² Undervisning og skole har lange tradisjoner på Røros, men læreryrket har ikke alltid vært åpent for kvinner. Det ble riktignok åpnet for lærerinner i den offentlige skolen fra 1860, men lærerseminar ble ikke åpnet på lik linje for kvinner og menn før i 1890.⁸³ I 1865 var det registrert to lærerinner på Røros, men i 1910 har dette tallet økt til 15 lærerinner. Dette stemmer godt overens med den generelle trenden i Norge, hvor de kvinnelige lærerne gradvis styrket sin stilling i skolen til det i 1910 var 40% kvinnelige lærere.⁸⁴ I 1910 var ca. 35% av lærerne ved Røros folkeskole kvinner.⁸⁵ Lærerinnene var fordelt på både folkeskolen og middelskolen på Røros. Middelskolen på Røros ble opprettet i 1886, men på grunn av økonomiske hensyn hadde ikke alle mulighet til å sende barna sine dit.⁸⁶ Ved oppstarten var alle elevene på middelskolen gutter, og foreldrenes økonomiske status avgjorde i stor grad hvem som gikk der, selv om en god del av klassen fikk delvis støtte til skolegangen.⁸⁷ Dette endret seg utover århundret, og etter hvert fikk også flere kvinner adgang til middelskoleutdanning.⁸⁸

I likhet med skole og utdanning hadde Verket lenge også ansvar for helsevesenet, men etter 1837 overtok kommunen de fleste samfunnsoppgaver fra Verket.⁸⁹ Likevel hadde Verket lenge egen berglege og et eget sykehus, Røros verks sykehus. Både i 1865 og i 1910 var det sykepleier og jordmor på Røros, i 1865 en av hver og i 1910 to av hver. Det kom lov om utdanning og autorisasjon av jordmødre allerede i 1810.⁹⁰ Først på slutten av 1800-tallet ble det åpnet sykepleieskoler i Norge. I 1910 var begge sykepleierne ugifte mens begge jordmødrene var gifte. Den ene sykepleieren var oppført med Røros Verks sykehus som bostedsadresse. I tillegg var det i 1910 også en menighetsdiakonisse og en sanitetssøster registrert på Røros.

På Røros i 1910 står det også oppført en kvinnelig tannlege. Hun het Gunhild Stengel og var datteren til distriktslege Lauritz Stengel. Gunhild var eldst i en søskenflokk på 9. 20 år gammel, i 1907, tok hun Norsk Tannlegeeksamen.⁹¹ Tre år senere bodde hun på Røros og hadde privat tannlegepraksis.⁹² I tillegg til Gunhild var det i 1910 bare én mannlig

⁷⁹ Ibid 25

⁸⁰ Ibid 25

⁸¹ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 276

⁸² Toril Ormhaug, Randi Borgos og Astrid Nyhus, «400-årsjubileet for det offentlige helsevesenet i Norge» *Fjell-Folk*, no. 28 (2003), 11.

⁸³ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 286

⁸⁴ Kari Melby, «Husmortid» i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Gro Hagemann m.fl. (Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020), 353.

⁸⁵ Beregnet ut fra tall fra folketellingen. Digitalarkivet, «Folketelling 1910 for 1640 Røros herred»

<https://www.digitalarkivet.no/source/36829>

⁸⁶ Borgos og Spangen *På Sta'a og uti markom. Bind 1*, 128

⁸⁷ Ibid 128

⁸⁸ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 284

⁸⁹ Borgos og Spangen, *På Sta'a og uti markom. Bind 1*, 120

⁹⁰ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 250

⁹¹ Nils Bjerke, *Norges tannlæger; første og annet bind* (Oslo: A. M. Hanches forlag, 1934), 280.

⁹² Basert på informasjon fra Folketellingen 1910. Digitalarkivet, «Folketelling 1910 for 1640 Røros herred»

<https://www.digitalarkivet.no/source/36829>

tannlege på Røros. Gunhild giftet seg med tannlegen Thorstein Thomassen og de flyttet senere til Bergen hvor Gunhild fortsatte sin praksis.⁹³

En annen form for arbeid utenfor eget og andre hjem var de som tok seg dagarbeid. Dagarbeidersker, arbeidersker og vaskekoner var gjerne enker eller ugifte kvinner som trengte inntekt for å forsørge seg. Arbeidersker og dagarbeidersker var en stor andel av de kvinnene som tok betalt arbeid utenfor hushold i 1865, og de utgjorde ca. 30% av denne gruppen også i 1910. Dagarbeidere og arbeidere tok seg arbeid der de kunne, for eksempel innenfor vask og håndarbeid. I 1910 var det også seks som var arbeidersker på Verket. Lønnen til dagarbeidere var ofte lav og kunne i tillegg være uforutsigbar.

På grunn av det store antallet yrker i denne kategorien i 1910 er det dessverre ikke plass til å gå i dybden til alle, men for å vise det store spennet vil de presenteres kort. I 1910 var det registrert en kvinnelig organist på Røros, 42 år gamle, ugifte Sofie Gullikstad. I tillegg arbeidet tre kvinner som pedel, fire som kontordamer, to var oppvarningsdamer på kafé, ei arbeidet som landpostbud, ei som poståpner, tre som frelsesoffiserer, tre som meiersker, ei som telefonistinne, ei var bestyrer på fattighjemmet og til slutt var det en fotograflærling.

Næringsvirksomhet innenfor handel, forretningsdrift og hotelldrift

I 1865 var det kun registrert to kvinner som passer i denne kategorien. Den ene var den 41 år gamle enka Olava Sendresen som står oppført som frihandler. Ifølge Rørosboka drev Olava kolonial- og manufakturforretning i Rammgården i Lillegaten.⁹⁴ Den andre var Lisabeth Pedersdatter Kuraas, også hun enke, som handlet med bakevarer. Mellom 1865 og 1910 skjedde det en stor utvikling i denne gruppen, og det var totalt 16 kvinner som drev med næringsvirksomhet innenfor handel, forretning- og hotelldrift på Røros i 1910. Noen av kvinnene drev med handelsforretninger, deriblant fiskehandel, frukthandel, strikkeforretning og bokhandel. I tillegg var det også tre kvinner som eide og drev hotell eller pensjonat, og to som eide og drev kafeer. De var en relativt liten gruppe kvinner, men de var ingen homogen gruppe. I alder varierte de fra 25 til 69 år, og de var både enker, ugifte og gifte kvinner, med og uten barn.

Bokhandelen, Amneus Bokhandel, ble i 1910 drevet av 36 år gamle Jenny Amnius (Amneus). Bokhandelen ble etablert allerede i 1839 og er fortsatt i drift i dag.⁹⁵ Jenny, som ble beskrevet som dyktig og energisk, tok over familiebedriften etter sin far i 1898 og drev bokhandelen med stø hånd i mange år.⁹⁶ I tillegg til å drive bokhandel var hun også aktivt medlem i den lokale sanitetsforeningen, hvor hun i flere år var formann.⁹⁷ Jenny kom fra en familie med tradisjon for forretningsdrift, og kvinnene i familien var intet unntak. Den 71 år gamle moren til Jenny, Marie, står i 1910 oppført som innehaver av P. D. Amneus vinhandel. Jennys to år eldre søster, Sofie, drev også en egen gjestgjæft, en strikkeforretning. Dette tyder på at familiære forhold var viktig for kvinners muligheter innenfor næring på Røros. Å bli født inn i en handelsfamilie økte sjansene dine til å selv bli forretningsdrivende. På Røros var det et fåtall handelsfamilier som holdt

⁹³ Bjerke, *Norges tannlæger*, 280

⁹⁴ Kvikne m.fl., *Rørosboka*, 235

⁹⁵ Amneus Boghandel, «Historien. Amneus Boghandel 1839-2009». Hentet 14 april. 2020 fra <http://www.amneus.no/historien>

⁹⁶ Kvikne m.fl., *Rørosboka*, 248

⁹⁷ Amneus Boghandel, «Historien. Amneus Boghandel 1839-2009». Hentet 14 april. 2020 fra <http://www.amneus.no/historien>

stand lenge, Amneus var en av dem, og ellers kan man nevne Engzelius, Skancke, Houmb og Finborud.⁹⁸

Det var vanlig for enker å overta næringsvirksomhet etter sin avdøde ektemann, dette var tilfellet også på Røros.⁹⁹ Allerede i 1818 overtok Madam Leigh handelsforretningen etter sin avdøde ektemann Morten Leigh, og ble dermed en av de tre første som fikk handelsbevilgning på Røros.¹⁰⁰ I folketellinga fra 1910 finnes det også flere eksempler på enker som tok over forretninger etter sine ektemenn. Et eksempel er Anna Haanes som tok over bakerforretningen etter sin ektemann Jakob P. Haanes.¹⁰¹ I 1910 sto hun oppført med husgjerning som yrke, men hun tok altså over bakeriforretningen da ektemannen døde. Et annet eksempel er enka Anna Finborud som tok over sin manns handelsforretning etter hans død. Det samme gjorde Massi Houmb etter sin mann P. O. Houmb. Josefine Nielsen, som var innehaverske av Røros apotek, tok også over apoteket etter sin mann, apotekeren Hans Julius Nielsen. Dette kan tyde på at mange bedrifter var familiebedrifter og at konene til for eksempel bakere, handelsmenn og apotekere hadde mye kunnskap og innsikt i geskjeftene som ektemennene bedrev. Hvis dette stemmer er nok kvinners økonomiske bidrag atskillig underrapportert i folketellingene.

Som nevnt drev tre kvinner hoteller eller pensjonat på Røros i 1910. Den første var Marie Sættem, en 56 år gammel enke. Marie bodde i 1910 med tre barn og ei tjenestepike. Marie kom opprinnelig fra Trondhjem, men hun var allerede i folketellingen 1891 registrert på Røros sammen med ektemannen Jacob og 6 av deres barn. Selv om Marie Sættem var enke i 1910 hadde hun ikke overtatt hotellet fra ektemannen, han var urmaker. Hotellet lå i Kirkegaden, eller Lillegaten som det også kalles, og het Sættem hotel.¹⁰² Den andre kvinnen som drev hotell var den 63 år gamle, ugifte Anna Fahlstrøm som i 1910 drev pensjonat i Storgaten. Anna var datteren til kjøpmann Axel Fahlstrøm. Anna Fahlstrøm drev tidligere sitt eget hotell, Fahlstrøms hotell i Storgaten.¹⁰³ I 1910 drev en annen kvinne dette hotellet, nemlig Marie Lundskin. Marie var 38 år gammel, og i likhet med Anna ugift. Marie kom opprinnelig fra Verdal, og i tillegg til sønnen hennes var også foreldrene til Marie med til Røros og arbeidet på hotellet hennes.

Et gruvesamfunn høyt over havet og langt inn i landet var ikke det selvsagte stedet for en fiskehandel, men i 1910 drev altså Julie Olsena fiskehandel på Røros. Julie kom opprinnelig fra Åfjorden og bodde flere år i Amerika før hun og familien endte opp på Røros. Ektemannen til Julie, Søren Olsen, står oppført som gruvearbeider. Søren kom opprinnelig fra Tranø så det er ikke godt å vite om de kom til Røros fordi han var gruvearbeider eller om han ble gruvearbeider fordi de kom til Røros.

I tillegg til de nevnte forretningene og bedriftene drev tre kvinner kafé eller spiseforretning, og det fantes også motebutikk, fruktbutikk og småhandler drevet av kvinner. Alle disse typer handel- og forretningsdrift var typiske kvinneforretninger, og det var også typisk at kvinnene drev i relativt liten skala.¹⁰⁴

⁹⁸ Kvikne m.fl., *Rørosboka*, 253-256

⁹⁹ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 264

¹⁰⁰ J. Engzelius og søn, *Et handelshus på Røraas*, 10

¹⁰¹ Kvikne m.fl., *Rørosboka*, 218

¹⁰² Iver Olsen (fotograf) «Fra Kjerkgata på Røros, med Sættem's hotell sentralt i bildet» hentet 17. april 2020 fra <https://digitaltmuseum.no/011012928364/fra-kjerkgata-pa-roros-med-saettems-hotell-sentralt-i-bildet>

¹⁰³ Iver Olsen (fotograf), «Bilde av Røros sentrum sett fra sør, fra Øra. Fahlstrøm hotell er under bygging litt til venstre for midt i bildet. Øren møllebruk midt i bildet.» hentet 17. april 2020 fra

<https://digitaltmuseum.no/011012928379/bilde-av-roros-sentrum-sett-fra-sor-fra-ora-fahlstrom-hotell-er-under-bygging>

¹⁰⁴ Sandvik, *Nasjonens velstand*, 119

Tabell over sysselsetting hos kvinner på Røros i 1865 og 1910

Tallene i tabellen er basert på tall fra folketellingene på Røros i 1865 og 1910.¹⁰⁵

Det er mange som havner utenfor tabellen, mye på grunn av underregistrering av arbeid i eget hjem. I 1865 kan bare 24% av kvinner mellom 15 og 70 år plasseres i tabellen. 70% prosent av kvinner mellom 15 og 70 står oppført uten noen form for sysselsetting. I tillegg livnærte ca. 6% seg som kårfolk, eller de fikk pensjon, renter eller en annen form

	Arbeid i eget hushold	Tjeneste hos andre	Husflid, håndverk og produksjon i liten skala	Arbeid utenfor egen og andres husholdning	Næringsvirksomhet innenfor handel, forretningsdrift og hotelldrift	Ikke oppgitt næringsvei/relativisert til ektemann
1865	4,3%	14,8%	2,5%	2,2%	0,2%	70%
1910	36,3%	16,5%	5,2%	5,4%	1%	31%

for understøttelse.

I 1910 kan nesten 65% av kvinnene plasseres i tabellen. Av de som havner utenom utgjorde kvinner som er relativisert til sine ektemenn, for eksempel gårdmannskoner og verksarbeiderkoner, nesten 24% og kvinner uten oppført yrke omtrent 7%. De siste prosentene var skoleelever, kårfolk og de som livnærte seg enten av pensjon, renter eller understøttelse.

Ut ifra tabellen ser det ut som om alle yrkesgruppene økte mellom 1865 og 1910. Dette skyldes delvis underregistreringen i 1865, men veksten i noen av sektorene var nok reell. Den tydeligste veksten var i de to siste gruppene, spesielt hos de som hadde betalt arbeid, gjerne i det offentlige. Man ser også at de tradisjonelle gruppene, arbeid i egen husholdning og tjeneste hos andre, holdt stand gjennom hele perioden. Det var også flere som hadde husflid, håndverk og produksjon i liten skala som hovedbeskjeftigelse.

Geografiske forskjeller

For å se på geografiske forskjeller innad i Røros vil to forskjellige områder innad i Røros sammenlignes, både utviklingen i områdene mellom 1865 og 1910, men også forskjellene mellom områdene. De to områdene som skal sammenlignes er Viken og Aursunden og sentrumsgatene Lillegaten og Storgaten. Områdene representerer henholdsvis landsognet og Bergstaden. De to områdene var på mange måter ulike, noe som gjør det interessant å sammenligne dem. Viken og Aursunden var store områder geografisk, mens sentrumsgatene var relativt begrenset geografisk. Likevel bodde det flere mennesker i de to hovedgatene på Røros enn det gjorde i Viken og Aursunden både i 1865 og i 1910. Hva folk livnærte seg av var også forskjellig, fordi mens Viken og Aursunden var tradisjonelle jordbruksområder, var sentrumsgatene knyttet til både handel og industri.

Aursunden og Viken

Den første kretsen er Aursunden og Viken, som ligger et godt stykke fra sentrum, i utkanten av kommunen. I 1865 var det 61 bosteder i området, mens det i 1910 hadde økt til 85 bosteder. Til tross for at antallet bosteder økte med 24 økte, økte også antallet bosatte per bosted i perioden, fra 5,86 i 1865 til 7,4 i 1910. Med andre ord var folkeveksten i Røros mellom 1865 og 1910 tydelig i dette området. Områdene rundt

¹⁰⁵ Digitalarkivet, «Folketelling 1910 for 1640 Røros hurred» <https://www.digitalarkivet.no/source/36829> og «Folketelling 1865 for 1640P Røros prestegjeld» <https://www.digitalarkivet.no/source/38322>

Aursunden var og er typiske jordbruksområder, og dette vises i folketellingen. Nesten alle familiene i området livnærte seg både i 1865 og i 1910 hovedsakelig av jordbruk supplert med arbeid ved Verket. Fordi dette var typiske jordbruksområder og huslig arbeid ikke ble regnet som en økonomisk kategori i 1865, står over 100 av de 147 kvinnene mellom 15 og 70 år oppført uten sysselsetting i 1865. I 1910 var de aller fleste kvinnene relativisert til sine ektemenn eller fedre, som gårdbrukerkone, verksarbeiderkone eller datter. Antallet kvinner under 70 som levde i kår eller føderåd hos barn eller andre slektninger sank mellom 1865 og 1910 i området, noe som kan tyde på at kvinner bodde lengre på egen gård enn i 1910.

I 1910 står mange døtre over 15 år oppført med datter både som familiestilling og yrke. Hjemmeboende gutter står derimot ofte oppført med «arbeider på farens/foreldrenes gård» som yrke. Det er ikke dermed sagt at de unge jentene bidro mindre enn de unge guttene, men hva de bidro med i hjemmet står altså ikke oppført. Det eneste unntaket er 18 år gamle Ingeborg Tamnes fra Tamneset som i likhet med sine to brødre over 15 år står oppført med «Arbeider på foreldrenes gård» som yrke.

I tillegg til de som hadde arbeid i eget hushold var tjenestepiker den største gruppen både i 1865 og 1910, henholdsvis 17% av kvinner mellom 15 og 70 år var tjenestejenter i 1865, og 19% av den samme gruppen i 1910. Den eneste andre yrkesgruppen som var å finne her i 1865 var tre skredderpiker. Også i 1910 fantes det til sammen 7 som drev med håndarbeid og håndverk, hvorav tre skreddere. I 1910 var det i tillegg to dagarbeidersker og en lærer.

Ut fra folketellingene i 1865 og 1910 kan man altså se at Viken og Aursunden var områder med stor andel av jordbruk, og at majoriteten av kvinner her både i 1865 og i 1910 enten arbeidet i eget hjem eller var tjenestepike hos andre. Endringene i sysselsetting blant kvinner her var ikke like omfattende som den var generelt i Røros. Man ser for eksempel ikke den store utvidelsen i yrkesspekteret for de som arbeidet utenfor eget og andres hushold, og heller ingen eksempler på kvinner som drev med handel.

Storgaten og Lillegaten

Det andre området er de to sentrumsgatene i Røros, Lillegaten og Storgaten. Lillegaten, eller Kirkegaden, har tradisjonelt vært handels- og forretningsgate, mens Storgaten, eller Hyttegaden (nå Bergmannsgata), var industrigate og stedet hvor familier fra de øvre samfunnslag gjerne holdt til. I 1865 var det registrert 51 bebodde bosteder i Storgaten og 54 bosteder i Lillegaten, altså 105 bosteder til sammen.¹⁰⁶ På hvert bosted var det i Storgaten i 1865 registrert i gjennomsnitt 5,6 personer. I Lillegaten var snittet på personer per bosted noe lavere, nemlig 5. I 1910 hadde antallet bosteder sunket til 49 i Storgaten og til 51 i Lillegaten, 100 til sammen. Tallet på antall fastboende per bosted hadde derimot økt, i Storgaten hadde det i 1910 økt til 6,8 per bosted og i Lillegaten hadde det økt til 7,3 personer per bosted. Dette tyder på at folkeveksten i Røros var fordelt både på sentrum og i utkantstrøkene. I motsetning til i Viken og Aursunden var det i sentrum begrensede muligheter til å opprette flere bosteder på grunn av lite plass, og dette forklarer hvorfor antallet bosteder ikke økte.

I 1865 var hele 28% av kvinnene i Storgaten og Lillegaten mellom 15 og 70 år tjenestepiker, altså en mye høyere andel enn i Viken og Aursunden. I 1910 var andelen tjenestepiker i Storgaten og Lillegaten gått ned til 26%. Akkurat hvorfor andelen

¹⁰⁶ Det er registrert 53 bosteder i Storgaten i 1865, men to av disse står øde.

tjenestejenter var høyere i sentrum enn i landsognet kan ha flere forklaringer. Flere av kvinnene i sentrum hadde selv arbeid utenfor husholdet, og de kan derfor hatt et større behov for tjenestepiker. Det kan også være at flere familier i sentrum hadde råd til å ha en eller flere hushjelpere. Selv om det fortsatt var en større andel tjenestejenter i sentrumsgatene var likevel trenden motsatt i de to områdene, da andelen tjenestejenter økte i Viken og Aursunden, mens den sank i sentrumsgatene. Endringene var likevel ikke enormt store og stemmer i begge tilfeller godt med trenden i landet ellers, hvor andelen tjenestejenter var relativt jevn i hele århundret.

Allerede i 1865 var flere yrker representert i sentrumsgatene enn i Viken og Aursund. Det var registrert 4 kvinner som arbeidet i butikk, flere som arbeidet med håndarbeid, en lærer, en frihandler, og en sykevokterske (sykepleier). Geografien i seg selv kan bidra til å forklare dette. Fordi Viken og Aursunden var jordbruksområder var det naturlig at de fleste i området var sysselsatt i tilknytning til jordbruk. I sentrum var derimot handel og industri de viktigste næringsgrunnlagene, og dermed var også flere knyttet til disse sektorene.

I tillegg til at det i 1865 var flere yrker representert i sentrumsgatene enn i Viken og Aursunden, var utviklingen mellom 1865 og 1910 tydeligere i Bergstaden enn i landsognet. I 1910 var det registrert kvinner mellom 15 og 70 som var hotelleiere, hoteltjener, forretningsdrivende, kontordamer, krambopiker, kafeeier, typografer, telefonist, sykepleier, organist, jordmor, lærere, tannlege, pedel, diakonisse og sanitetssøster.

Til tross for at det var representert et større spekter av yrker i Bergstaden enn i landsognet, sto likevel flere kvinner mellom 15 og 70 oppført uten sysselsetting i sentrum i 1910. I 1910 sto hele 59 kvinner oppført uten sysselsetting i Bergstaden. Til sammenligning sto ingen kvinner mellom 15 og 70 oppført uten sysselsetting i Viken og Aursund i 1910. Totalt i hele Røros var det 110 kvinner som ikke hadde noen oppført sysselsetting, og 59 av disse bodde altså i de to sentrumsgatene. Kvinnene som sto oppført uten yrke i Bergstaden i 1910 var hovedsakelig gifte kvinner og ugifte døtre som bodde hjemme.

En annen forskjell mellom bergstaden og landsognet var skoleelever. I Viken og Aursunden var ingen kvinner over 15 år registrert som skoleelever, hverken i 1865 eller i 1910. I sentrumsgatene var ei kvinne over 15 år registrert som elev i 1865, og 7 tilsvarende i 1910. Dette tyder for det første på at flere jenter fikk tilgang til lengre utdanning etter hvert, men også at man hadde større sjanse for å få mer skolegang hvis man bodde i bergstaden. Som nevnt tidligere var det ofte de kondisjonerte som hadde mulighet til å betale skolegang for barna sine, og det kan forklare hvorfor det var geografiske forskjeller innad i Røros. Av jentene over 15 år som gikk på skole var to av dem døtre av kjøpmann Engzelius.

Oppsummering og avslutning

Målet med denne oppgaven var å besvare problemstillingen: basert på opplysninger fra folketellinger skal årene 1865 og 1910 sammenlignes for å se hvordan kvinners rolle i økonomi og arbeidsliv utviklet seg på Røros. For å oppsummere og konkludere resultatet vil de tre underordnede problemstillingene gjennomgås.

Den første underordnede problemstillingen lyder slik: hvordan endret fordelingen i ulike yrkessektorer seg mellom 1865 og 1910 på Røros? Svaret på dette spørsmålet baserer seg på tall fra folketellingene for Røros, men må suppleres av andre kilder for å bli mest

mulig reelt. Spesielt gifte kvinners økonomiske bidrag og arbeidsinnsats ble underregistrert i 1865. På grunn av dette endte prosentandelen kvinner mellom 15 og 70 år som hadde arbeid i eget hushold kunstig lavt. Det samme problemet dukket opp i folketellingen fra 1910, hvor mange kvinner var relativisert til ektemenn eller fedre. Andelen kvinner som ikke står oppført med sysselsetting, eller som er relativisert til sine ektemenn, er riktignok lavere i 1910 enn i 1865. Uansett gjør dette at kategorien for de som arbeidet i eget hjem som hovedsysselsetting blir vanskelig å sammenligne i 1865 og 1910. Fra andre kilder, både om Norge generelt og Røros spesielt, kan man derimot finne vitnesbyrd på at mange gifte kvinner, både i 1865 og 1910, hadde hovedansvaret for hus og hjem. Det er vanskelig å dra slutninger om hvor mange som faktisk arbeidet i eget hushold med utgangspunkt i tallene fra folketellingene, men dette problemet sier i seg selv noe om samfunnet. Folketellingene var ikke objektivt materiale presentert i form av statistikk, de speilet forestillingene samfunnet hadde om blant annet kvinners rolle i arbeidsliv og økonomi. Husarbeid var en form for sysselsetting som var ulønnet, og dette typiske kvinnearbeidet ble nedvurdert i forhold til menns arbeid, som gjerne var lønnet.

Andelen kvinner i kategorien for de som var i tjeneste hos andre var relativt lik både i 1865 og i 1910, og dette stemmer overens med utviklingen ellers i landet også. Tjenestejenter var gjennom hele perioden en stor kategori og den holdt seg godt. Kategorien for kvinner som var sysselsatt med husflid, håndverk og produksjon i liten skala økte fra 2,5% av kvinner mellom 15 og 70 år i 1865 til 5,2% i 1910. Klassifiseringen av denne kategorien har bydd på flere problemer. Hovedgrunnen til dette er nok at dette for mange var en av flere sysselsettinger. Å drive med denne typen arbeid ble gjerne kombinert med for eksempel stell av hus, barn og fjøs, men dette kommer i liten grad frem i folketellingene. Andelen kvinner som hadde husflid, håndverk og produksjon i liten skala som hovedsysselsetting har likevel økt fra 1865 til 1910. Dette kan blant annet skyldes økt spesialisering i samfunnet som gjorde at flere arbeidet i ordnede former som systuer og lignende.

I kategorien med de kvinnene som hadde lønnet arbeid utenfor eget og andres hushold økte andelen fra 2,2% i 1865 til 5,4% i 1910. Dette er ikke en veldig stor økning, men startskuddet på at flere kvinner fikk betalt arbeid utenfor hushold. Ikke bare økte andelen yrkesaktive kvinner, antallet yrker økte også betraktelig. Også på Røros var noen av de typiske middelklasseyrkene representert, som lærere og kontordamer. Det var derimot ingen telegrafister, et annet middelklasseyrke for kvinner. I 1910 var det bare to telegrafister registrert på Røros, begge menn og begge ansatt ved jernbanen. I tillegg til disse yrkene var det også noen kvinner som arbeidet i tilknytning til handel og forretningsdrift, som krambojomfruer, handelsbetjenter og oppvartersker på kafé, men denne andelen var lav i forhold til utviklingen i norske byer. I tillegg til yrkene som hørte til middelklassen var dagarbeidere godt representert, både i 1865 og i 1910. Kvinner som tok seg dagarbeid var gjerne fra lavere sosiale lag, og selv om kvinnelønninger var dårlige generelt hadde dagarbeidere spesielt dårlig betalt.

Den siste gruppen, kvinner som drev næringsvirksomhet innenfor handel, forretnings- eller hotelldrift vokste fra 0,2% i 1865 til 1% i 1910. Selv om andelen økte, var de en liten gruppe både i 1865 og i 1910. Kvinnene som drev denne typen næringsvirksomhet drev geskjeftersom som var typiske for kvinner, men det var stor variasjon innad i gruppen for alder og sivilstatus. Hvis man skal peke på noen fellestrekk må det være at de stort sett bodde i sentrum eller området rundt. Flere av dem var også født inn i handelsfamilier, men dette gjaldt ikke alle.

Den andre underordnede problemstillingene lyder: hvilken rolle spilte de særegne forholdene på Røros for utviklingen? Særegenheten på Røros besto av flere faktorer. Bergverksdrifta var naturligvis sentral i alle de 333 årene det var i drift. Til tross for klimaet på Røros med lange, kalde vintre høyt oppe på fjellet, var også jordbruket viktig for å sikre seg mot dårlige år for bergverket. I selve Bergstaden gikk industri og handel hånd i hånd. Fordi så mange menn arbeidet i gruedrifta var oppgaver knyttet til gårdsdrift ofte overlatt til kvinnene perioder.

Utviklingen mellom 1865 og 1910 i de ulike yrkesgruppene stemmer ofte overens med den i Norge generelt.¹⁰⁷ Likevel er det interessant å se hvordan Røros utviklet seg i forhold til norske bygder og byer. Utviklingen på Røros var nemlig mer lik bygdene på noen områder, og mer lik byene på andre områder. Dette er tilfellet både i 1865 og i 1910. I kategorien arbeid i eget hushold var Røros mer likt bygdene enn bygdene. Dette har nok hovedsakelig med å gjøre at flere kvinner deltok i gårdsarbeid i tillegg til stell av hus enn i byene. I kategorien tjeneste hos andre var andelen høyere enn både bygd og by. I kategorien husflid, håndverk og småproduksjon var Røros mer lik byene. I kategorien handel, forretnings- og hotelldrift ligger Røros mellom bygdene og byene. Kvinnens rolle i arbeidsliv og økonomi på Røros var altså både lik og forskjellig både bygd og by. Dette kan skyldes Røros' unike blanding mellom rural landsbygd og urban bergstad, og kombinasjonen av jordbruk, industri og handel.

Den siste underordnede problemstillinga lyder: var det geografiske forskjeller innad i Røros? I oppgaven ble et område i landsognet sammenlignet med sentrumsgatene i bergstaden for å se om det var geografiske forskjeller for kvinnens rolle i yrkesliv og økonomi innad i Røros. I det typiske jordbruksområdet Aursunden og Viken i landsognet var de fleste kvinnene tilknyttet husstell og gårdsarbeid, enten i eget hushold eller som tjenestejente hos andre. Dette gjaldt både 1865 og 1910, og utviklingen som skjedde i Røros som helhet var mindre synlige her. I sentrumsgatene så man derimot at det allerede i 1865 var flere representerte yrkesgrupper enn i landsognet, og at denne forskjellen vokste kraftig frem til 1910. Andelen tjenestejenter var også høyere i sentrum. Til tross for at flere var registrert med yrker i bergstaden enn i landsognet i 1910, var andelen uten noe registrert sysselsetting høyere i bergstaden.

For å oppsummere tyder tallene fra folketellingene på Røros at andelen sysselsatte kvinner mellom 15 og 70 år var høyere i 1910 enn i 1865, og at flere kvinner hadde betalt arbeid utenfor hjemmet. Yrkesmulighetene ble flere både innenfor håndverk, handel og i offentlig sektor, samtidig som mange unge kvinner fortsatt valgte å være i tjeneste hos andre. Geografiske forhold hadde, ikke overaskende, innvirkning på hvilken type sysselsetting kvinner hadde. Likevel er det svakheter i dataene som gjør at visse former for sysselsetting, spesielt arbeid i eget hushold, ble underregistrert og nedgradert i folketellingene. I tillegg blir en betydelig andel gifte kvinner, både i 1865 og 1910, relativisert til sine ektemenn i stedet for å bli regnet som økonomiske individer.

Oppgaven bekrefter hvordan lokale forhold var svært viktige for utviklingen i Norge. På noen punkter ligner utviklingen på Røros innenfor kvinnens rolle i arbeidsliv og økonomi på utviklingen i norske byer, mens den på andre punkter ligner mer på utviklingen på

¹⁰⁷ Tallene fra Norge generelt, samt norske bygder og byer er hentet fra: Departementet for det indre, «Folketællingen i Norge i januar 1866», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c1_i_1866.pdf og Det statistiske centralbyrå, «Folketælling i Norge 1. december 1910, fjerde hefte. Folkemængde fordelt efter livsstilling», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_211.pdf

den norske landsbygda. Man kan derfor si at slike studier av lokale utviklingstrekk vil kunne være med å utfylle og stå i kontrast til det man allerede vet om Norges generelle historie. På samme måte vil denne typen studie kunne være en nyttig tilføyelse til lokalhistorien. Kvinneperspektivet i historie er relativt nytt, kanskje spesielt i lokalhistorien. I lokalhistorien om Røros er kvinner i høyeste grad til stede, men et rent kjønnsperspektiv er fortsatt lite representert.

Kilder

Bøker, artikler, avhandlinger, nettsider

- Amneus Boghandel. *Historien. Amneus boghandel 1839-2009*. 9 februar 2016. <http://www.amneus.no/historien> (besøkt 14. april, 2020).
- Angermund, Astri. «Hiorts stiftelse.» *Fjell-Folk*, nr. 10 1985: 29-33.
- Bjerke, Nils. *Norges tannlæger; første og annet bind*. Oslo: A. M. Hanches forlag, 1934.
- Borgos, Randi, og Amund Spangen. *På Sta'a og uti markom. Ei rundreise i Røros-bygdenes kulturhistorie. Bind 1*. Røros: Amund Spangen, Eget forlag, 2001.
- . *På Sta'a og uti markom. Ei rundreise i Røros-bygdenes kulturhistorie. Bind 2*. Elverum: Amund Spangen, Eget forlag, 2002.
- Engzelius og søn A/S. *Et handelshus på Røraas gjennom 150 år : 1800-1950*. Trondheim: A. Holbæk Eriksen & Co. A/S, 1950.
- Hagemann, Gro. «Fra husholdningsøkonomi til markedsøkonomi 1800-1900.» I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, av Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 213-324. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Kvikne, Olav m.fl. *Rørosboka: Røros bergstad, Røros landsogn, Brekken og Glåmos kommuner. 1: Natur, folk og næringsliv*. Trondheim: Rørosbokkomiteen: kommisjon hos Globus-forlaget, 1942.
- Lien, Eirik. «I Postverkets tjeneste- to rørosjenter i hovedstaden.» *Fjell-folk*, nr. 44 2019: 14-19.
- Kokkvoll, Ragnar. «En genistrek- Peder Hiorts stiftelse.» *Fjell-Folk*, Nr. 37 2012: 35-39.
- Melby, Kari. «Husmortid 1900-1960.» I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, av Gro Hagemann, Kari, Roll-Hansen, Hege Melby, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 327-429. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Møller, Kåre. *Røros Grafiske Forening 100 år*. Røros: Røros Grafiske Forening, 2007.
- Ormhaug, Toril, Randi Borgos, og Astrid Nyhus. «400-årsjubileet for det offentlige helsevesenet i Norge.» *Fjell-folk*, nr. 28 2003: 11.
- Roll-Hansen, Hege. «Arbeid og forsørgelse: en undersøkelse av kjønn, husarbeid og kategorisering i norske folketellinger mellom 1866 og 1940» Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2012.
- Sandvik, Pål Thonstad. *Nasjonens velstand, Norges økonomiske historie 1800-1940*. Bergen: Fagbokforlaget, 2018.
- Sogner, Sølvi og Telste, Kari. *Ut og søkje teneste. Historia om tenestejentene*. Oslo: Samlaget, 2005.
- Sundal, Guro. «Ugifte kvinners yrkesmuligheter. En studie av endring i husholdsposisjoner og yrkesmuligheter i Trondheim 1865-1900» Masteroppgave, NTNU, 2018

Svisdal, Oda. «Hamskiftet i Oppdal- en undersøkelse av de ugiftes yrkesmuligheter 1865-1900» Masteroppgave, NTNU, 2016

Statistikk

Departementet for det indre, Norges offisielle statistikk (NOS). «Norges bergværksdrift i aarene 1866-1870.» https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c12_1866-70.pdf.

Departementet for det indre, Norges offisielle statistikk (NOS) «Folketællingen i Norge i januar 1866», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c1_i_1866.pdf

Det statistiske centralbyrå, Norges offisielle statistikk (NOS). «Norges bergværksdrift 1910.» https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_159.pdf.

Det statistiske centralbyrå, Norges offisielle statistikk (NOS). «Folketælling i Norge 1. december 1910, fjerde hefte. Folkemængde fordelt efter livsstilling», https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_211.pdf

Digitalarkivet. "Folketelling 1865 for 1640P Røros prestegjeld". <https://www.digitalarkivet.no/source/38322>

Digitalarkivet. "Folketelling 1910 for 1640 Røros herred". <https://www.digitalarkivet.no/source/36829>

Statistisk sentralbyrå. «Historisk statistikk 1978.» u.d. <https://www.ssb.no/a/histstat/hs1978/hs1978.pdf>.

Bilder

Olsen, Iver. «Bilde av Røros sentrum sett fra sør, fra Øra. Fahlstrøm hotell er under bygging litt til venstre for midt i bildet. Øren møllebruk midt i bildet.» *digitaltmuseum.no*. 1897. <https://digitaltmuseum.no/011012928379/bilde-av-roros-sentrum-sett-fra-sor-fra-ora-fahlstrom-hotell-er-under-bygging> (besøkt 17. april 2020).

—. «Fra Kjerkgata på Røros, med Sættem's hotell sentralt i bildet.» *digitaltmuseum.no*. 1915. <https://digitaltmuseum.no/011012928364/fra-kjerkgata-pa-roros-med-saettems-hotell-sentralt-i-bildet> (besøkt 17. april 2020).

